

НАЦІОНАЛЬНИЙ СВІТОГЛЯД І НАЦІОНАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

У дослідженні висвітлено тему зв'язку між національним світоглядом і національною філософією. Проблематичність цієї теми пов'язана з тим, що існування названого зв'язку стверджувалося одними дослідниками і заперечувалося іншими. Метою статті було обґрунтування тісного зв'язку між національною філософією і національним світоглядом. Досягнення цієї мети здійснено шляхом аналізу структури світогляду як соціокультурного та історичного утворення; було застосовано також герменевтичний метод. У результаті дослідження було сформульовано два головних аргументи, що доводять тісний зв'язок між національним світоглядом і національною філософією. Перший пов'язаний із тим, що філософія є теоретичною формою постановки та розв'язання світоглядних запитань. Зважаючи на те, що світогляд містить у своєму складі національно забарвлені елементи, це «забарвлення» переноситься і на філософію, яка покликана виражати цей світогляд у теоретичній формі. Другий аргумент пов'язаний з приналежністю філософа до національної спільноти. Особистість творця неодмінно позначається на його творчості, зокрема філософській.

Ключові слова: національний світогляд; національна філософія; структура світогляду; світовідчуття; світосприйняття; світорозуміння; національний образ світу; національна картина світу.

Постановка проблеми. Одну із перших спроб філософського аналізу світогляду українського народу здійснив дослідник історії української філософії Іван Мірчук. У своїй статті «Світогляд українського народу: спроба характеристики», яка вперше була опублікована у науковому збірнику Українського вільного університету в Празі у 1942 році, І. Мірчук наголошує що питання про те, в якому обсязі можна говорити про національний світогляд, пов'язане безпосередньо з іншою, не менш цікавою проблемою національної філософії взагалі [2, с. 88].

Деякі філософи відкидають національний характер філософії, вважаючи, що філософія як об'єктивна наука має стояти вище усіх виявів щоденного життя і, позбувшись елементів не загального характеру, рухатись тільки за законами власного логічного розвитку. Але такому твердженню про наднаціональний характер філософії І. Мірчук протиставляє свою думку. Філософія, так само як і наука, являє собою не витвір бездушного механізму чи незалежної від оточення одиниці, а твір людини, приналежність якої до національної спільноти мусить відбиватися на її творчості. «Суб'єктивні елементи, що знаходять свій вияв у філософії, залежать не тільки від їхнього логічно-систематичного розвитку та матеріальної і духовної організації автора, а й зумовлені його приналежністю до народу й раси» [2, с. 89].

Аналіз досліджень і публікацій. Перед першою світовою війною на тему зв'язку між філософією та етнічністю з'явилося досить багато літератури, наприклад стаття Пауля Менцера «Німецька філософія як вияв німецької душі», в якій автор, виходячи із зага-

льних завдань філософії та їхніх розв'язань, прагне охарактеризувати особливості німецького мислення. П. Менцер аналізує німецьку ідеалістичну філософію з її великими представниками – Кантом, Шеллінгом, Фіхте і вважає що сутність німецької філософії можна зрозуміти на підставі знання німецької душі з її завзяттям, з її прагненням до порядку, рішучістю у мисленні та етичним спрямуванням [6].

І. Мірчук звертається до української філософії: «Українська філософія, так само як російська, польська, чеська філософії, на протигагу західноєвропейського мислення, – це філософія життя. Її мета – пошуки життєвої правди, її сутність ніколи не знаходить свого вислову у чистій абстракції, у безсторонньому пізнанні речей, а прагне виявитись практично у чуттєво-релігійному наставленні, в етичному ладі, в розв'язанні світових подій. Але саме ці чинники мимоволі зумовлюють сильніший зв'язок із національними моментами, аніж це буває за абстрактних, відірваних від життя спекуляцій європейського мислення» [2, с. 89].

Мета статті: обґрунтувати тісний зв'язок між національною філософією і національним світоглядом на основі аналізу структури світогляду як соціокультурного та історичного утворення.

Виклад основного матеріалу. Поняття світогляду належить до традиційних філософських категорій. Вперше цей термін почав вживатися в німецькій філософії: в працях Гегеля, Шелінга, Дільтея та ін. Згодом термін «світогляд» набуває поширення і в слов'янській філософії: російській, українській, польській. Дмитро Чижевський був одним із перших укра-

їнських мислителів, що звернув увагу на проблему національного світогляду як філософську. «Народний світогляд, – стверджував він, – є національно-зумовлене ставлення цього народу до світу та життя. Він виявляється і в тому, що цей народ у світі любить, чого в житті він уникає, що в людині найвище оцінює, до чого ставиться негативно і т. д.» [3, с. 17].

Проблемою національного світогляду займався і Володимир Шинкарук. Духовною основою національної культури він вважає самосвідомість народу і опремцнені в його святинях, національній символіці, у звичаях, обрядах і ритуалах його духовні почуття (національні, моральні, естетичні, релігійні, громадянські та інші). «Ці почуття та їхні об'єкти (як-то: рідний край, рідні ріки, ліси й гори, образи національного епосу, білин чи дум, ідеали мужності, доброти й справедливості, чоловічої і жіночої вроди, народна поетична символіка, мелодійний лад музики) – все, що сприймається як благодійне чи злочинне, – формують своєрідне для цього народу бачення світу, світосприймання і світовідчуття, зрештою його світогляд, – відзначає В. Шинкарук. – У своїй результативній формі цей світогляд кристалізується в народній мудрості» [5, с. 45].

Аналізуючи ці два визначення можна констатувати, що вони акцентують увагу саме на чуттєвій компоненті національного світогляду. В цих визначеннях фігурують такі поняття, як «любить», «уникає», «ставиться», «духовні почуття» та ін., які допомагають зрозуміти специфіку національного світогляду на основі розгляду емоційно-чуттєвих, а не раціональних його складових. Чому це так? Щоб відповісти на це питання скористаємося поясненням самого Д. Чижевського до його вищенаведеного визначення національного світогляду: «Розуміється протягом віків народний світогляд не залишається все тим самим. І впливи чужих культур і великі зміни у власнім житті – все це накладає свій відбиток на психіку народну. Народний світогляд є, таким чином, сполучення певних надісторичних та історичних елементів. Історично-зумовлені елементи, розуміється, легше піддаються зміні, ніж зумовлені певним психічним укладом нації» [3, с. 17]. Тобто йдеться про розрізнення двох складових у національному світогляді: історично зумовлених елементів та елементів психічно зумовлених. Перші змінюються дуже швидко, а другі є більш стійкими. З цього і робиться висновок, що тільки на основі психічно зумовлених елементів можливі узагальнений опис та розуміння специфіки світогляду певного народу.

Але світогляд як такий – це не тільки чуттєве ставлення до світу (чи світовідчуття). Він включає в себе також і рівень світосприйняття і рівень світорозуміння, які не можна ігнорувати. Тобто розглядаючи будь-який світогляд (у нашому випадку національний) треба завжди мати на увазі його цілісну структуру, яка за рівнями своєї організації складається зі світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння. Світовідчуття – це найбезпосередніший за змістом спосіб ствердження світогляду. Світ і ставлення до нього відтворюються тут у чуттєво-емоційній формі. Світовідчуття – це передусім переживання й оцінки, звернені не до окремих явищ або ситуацій, а до світу загалом. Це загальний духовний стан, який визначає прийняття чи неприйняття світу,

активність чи пасивність, довіру чи недовіру у ставленні до людей, до життя, до минулого й майбутнього тощо. Коли світовідчуття за своїми ознаками є загалом позитивним, ми визначаємо сформований на його ґрунті світогляд як оптимістичний, коли ж ні – як песимістичний. Можливе й нейтральне за своїм характером світовідчуття. Характер світовідчуття багато в чому визначає зміст, спрямування й спосіб упорядкування ідей, притаманних відповідному світогляду. Одні ідеї воно живить і сприяє їхньому зростанню, інші гальмує, а то навіть зовсім блокує. Сам же характер світовідчуття задається досвідом (щодо національного світогляду, то досвідом цілого народу). Й вирішальне значення має те, чи є то досвід успіхів або невдач, переможних звершень або бід і страждань.

Отже, світовідчуття виявляє передусім ставлення до світу. Світ репрезентований у ньому лише у своїх найзагальніших ознаках. Більш конкретно світ постає на рівні світосприйняття. Світ даний у світосприйнятті як цілком предметна реальність, певним чином організована й упорядкована. На цьому рівні організації світогляду переважають різного типу знання й просторово-часові уявлення про світ, які, сполучаючись і синтезуючись, створюють у результаті цілісний образ світу. Власне світосприйняття – це й є образ світу.

Феномен національного образу світу вивчав Геннадій Гачев. У своїй роботі «Національні образи світу» він відмічає, що «при тому, що усі народи під одним сонцем, місяцем та майже однаковим небом ходять, втягнуті в єдиний світовий історичний процес, вони ходять по різній землі і різний побут та історію мають, – тобто з різного ґрунту зростають. А звідси цінності, спільні для усіх народів (життя, хліб, світло, дім, сім'я, слово та ін.) розміщуються в різному співвідношенні. Ця особлива структура спільних для всіх народів елементів (хоча й вони розуміються по-різному, мають свій акцент) і складає національний образ світу [1, с. 47].

На думку Г. Гачева перше, що визначає обличчя народу – це природа, серед якої він зростає й здійснює свою історію. Вона – фактор постійно діючий. Ландшафт, тваринний світ, рослинність зумовлюють рід праці (охота, землеробство, скотарство та ін.) і образ світу. Саме від природного оточення залежить національний образ світу: чи космос влаштований як світове дерево чи, наприклад, як тіло кита. Природа зумовлює також і кольорову символіку, притаманну народу. Наприклад, для народів екваторіальної Африки не діють індоевропейські відповідності: добра, істини – білому кольору, а зла, неправди – чорному кольору.

Ще більш високий рівень організації світоглядного змісту – це рівень світорозуміння. Тут образ світу набуває рис картини світу. Вона відрізняється від образу світу тим, що містить у собі пояснення. Пояснення це стосується насамперед самого світу: його походження, способу його існування, його майбутньої долі. Поясненню підлягає й побудова світу, й характер пов'язаності його складових, і сенс подій, що в ньому відбуваються.

Дослідниця А. В. Швецова аналізує поняття національної картини світу в межах свого дослідження проблеми національного характеру. Як зазначає дослідниця, національна картина світу сприймається носіями

певної культури в об'єктивному і натуралізованому вигляді, вона не відокремлена від самих явищ дійсності. Носії культури ніколи не сприймають і не можуть сприймати національну картину світу як специфічну, культурно зумовлену версію дійсності; для них вона тотожна самому світові. Світ для них інакше не існує ніж у вигляді національної картини світу. Тому А. В. Швецова визначає національну картину світу як «тотальне перетворення дійсності в національній культурі, шляхом якого відбувається означення всіх явищ, подій, відношень та процесів в світі відповідних культурних специфікацій (особливостей буття, історичного розвитку, суспільних орієнтацій конкретного етносу)» [4, с. 102].

Тобто для сукупності етнічних індивідів національна картина світу існує як певні очевидності сприйняття оточуючої дійсності та значення конкретних речей, котрі (значення) теж сприймаються як властиві самим речам, хоч за своїм витоком вони є витворами культури. Через розрізнення національних картин світу відбувається культурно-психологічне відмежування та розмежування представників різних етнічних спільнот. Вони немов би опиняються у різних світах і не мають спільної реальності, хоч би вони й перебували в однакових обставинах та єдиному природному оточенні.

Світорозуміння виступає в трьох головних своїх формах: міфологічне світорозуміння, релігійне світорозуміння, філософське світорозуміння. У зв'язку з цим виділяють три найзагальніші типи світогляду, які називають його історичними типами: міфологічний, релігійний та філософський світогляди. Ці типи світогляду виникли в історичній послідовності один за одним, хоча в сучасному світі всі вони співіснують і взаємодіють між собою. Беручи до уваги цю обставину, а також вищенаведене зауваження Чижевського про дві складові в національному світогляді (стабільну та швидко змінвану), можна зробити висновок, що національне світорозуміння (національна картина світу) і є тією історично-зумовленою, швидко змінюваною складовою національного світогляду.

В. Шинкарук зазначав, що назву «філософія» дістала та галузь пізнання, яка обрала своїм предметом теоретичну постановку й розв'язання світоглядних проблем [5, с. 42]. Тому світогляд хоч і не тотожний філософії, але тісно з нею пов'язаний, особливо це стосується національного світогляду та національної філософії. Вузлові категорії світогляду, такі як людина і світ, буття й небуття, простір і час, життя і смерть, свобода і необхідність та інші, які традиційно вважаються філософськими, наявні в людській свідомості до виникнення філософії. З самого початку вони є категоріями не філософії, а культури. Ці категорії наявні вже в міфологічній свідомості первісного родового суспільства. «Коли виникає філософія як форма теоретичного пізнання, вона осмислює наявні в даній культурі світоглядні категорії відповідно до особливостей цієї культури», – відзначає В. Шинкарук [5, с. 47].

В. Шинкарук наводить приклад античної культури, духові якої відповідає домінування в античній філософії найвищої цінності буття над небуттям, діяльності над недіяльністю, боротьби над злагодою та ін. У китайській філософії все навпаки: цінність небуття домінує над буттям, недіяльності над діяльністю, злагоди над боротьбою та ін. В античній куль-

турі домінує апофеоз життя як істинного буття, а істинного буття – як вічного духовного життя. В індійській культурі бачимо протилежне: істинне буття досягається через позбавлення життя, заглиблення в нірвану. А ось, що пише В. Шинкарук відносно української культури: «Кордоцентризм Г. С. Сковороди, його «філософія серця», апофеоз сердечності і «сродної» праці як шляху до щастя, безперечно, відображували особливості духовних поривань української культури в її зрілому становленні» [5, с. 47].

На тісний зв'язок між особливостями української філософії та особливостями українського світогляду вказував також і Дмитро Чижевський. Особливості національної філософії характеризують, за Д. Чижевським, три чинники – форма вияву національних думок, метод філософського дослідження і будова системи філософії. Складність з'ясування національної специфіки української філософії полягає в тому, що вона не належить до тих «обраних», через які здійснювався поступ історії всесвітньої філософії. Носієм національної специфіки, що відкриває глибини національного духу, повинен бути філософ світового значення. Але такого типу мислителів, вважає Чижевський, не знала історія культури України та інших слов'янських народів. «Слов'янській (зокрема українській) філософії треба ще чекати на свого «великого філософа» – пише Чижевський. – Тоді те оригінальне, що може є в зародку в творах дотеперішніх слов'янських мислителів, виступить у весь зріст, відкривши глибини національного духу не лише перед усім світом, а й перед народом самим» [3, с. 25]. Але певні висновки про специфіку української філософії Д. Чижевський все ж намагається зробити. Адже історія культури України знала визначних типових представників українського національного характеру. Такими, насамперед є, на думку Д. Чижевського, Сковорода, Гоголь, Юркевич, Костомаров і Куліш. На цій підставі спеціальну увагу Д. Чижевський і присвячує характеристиці особливостей української народної психіки та світогляду, які зумовлюють специфіку українського філософського мислення.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що українські і закордонні мислителі відмічали наявність тісного зв'язку між національним світоглядом та національною філософією. Тому вивчення національного світогляду може надати допомогу в розумінні національної філософії, і навпаки, вивчення особливостей національної філософії може допомогти вивити риси, притаманні національному світогляду.

Можна сформулювати два головних аргументи, що доводять тісний зв'язок між національним світоглядом і національною філософією. Перший пов'язаний із тим, що філософія є теоретичною формою постановки та розв'язання світоглядних запитань. Зважаючи на те, що світогляд містить у своєму складі національно забарвлені елементи, це «забарвлення» переноситься і на філософію, яка покликана виражати даний світогляд у теоретичній формі. Другий аргумент, який доводить тісний зв'язок між національним світоглядом і національною філософією, пов'язаний з приналежністю філософа до національної спільноти. Особистість творця неодмінно позначається на його творчості, при чому така залежність стосується не тільки продуктів філософської творчості, а й художньої, наукової, технічної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. Курс лекций / Г. Д. Гачев. – М. : Советский писатель, 1988. – 446 с.
2. Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики / Іван Мірчук // Генеза. – К., 1994. – № 2. – С. 87–96.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Чижевський. – К. : Вид-во Орій при УКСП Кобза, 1992. – 230 с.
4. Швецова А. В. Національний характер як феномен культури / А. В. Швецова. – Сімферополь : Таврія, 1999. – 266 с.
5. Шинкарук В. Поняття культури: філософські аспекти / В. Шинкарук // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К. : Фенікс, 1996. – С. 8–61.
6. Menser P. Deutsche Philosophie als Ausdruck deutsche Seele / Paul Menser // Kant-Studien. – Berlin, 1934 – Bd. XXXIX (1–3). – S. 271–285.

Н. В. Рожанская,
ЧГУ им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

НАЦИОНАЛЬНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ: СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ

В данном исследовании освещена тема связи между национальным мировоззрением и национальной философией. Проблематичность данной темы связана с тем, что существование названной связи утверждалось одними исследователями и отрицалось другими. Целью данной статьи стало обоснование связи между национальным мировоззрением и национальной философией. Достижение данной цели было осуществлено путем анализа структуры мировоззрения как социокультурного и исторического явления; был использован также герменевтический метод. В результате исследования были сформулированы два главных аргумента, которые доказывают тесную связь между национальным мировоззрением и национальной философией. Первый связан с тем, что философия является теоретической формой постановки и решения мировоззренческих вопросов. Исходя из того, что мировоззрение содержит в своем составе национально окрашенные элементы, эта «окраска» переносится и на философию, которая призвана выражать данное мировоззрение в теоретической форме. Вторым аргументом связан с принадлежностью философа к национальной общности. Личность творца обязательно отпечатывается на его творчестве, в том числе философском.

Ключевые слова: национальное мировоззрение; национальная философия; структура мировоззрения; мироощущение; мировосприятие; миропонимание; национальный образ мира, национальная картина мира.

N. V. Rozhanska,
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

NATIONAL OUTLOOK AND NATIONAL PHILOSOPHY: A STRUCTURAL ANALYSIS

The study covered the topic of relationship between the national outlook and national philosophy. The subject of this study is the structure of the national outlook and its elements. The purpose of this article was to justify the relationship between the national outlook and national philosophy. This goal was accomplished by analyzing the structure of worldview as a socio-cultural and historical phenomenon; a hermeneutical method was used also. The scientific novelty of this study lies in the fact that the national outlook is analyzed at all three levels: attitude, a world perception, and understanding of the world. Also, the two components of the national outlook are described: the stable one and the changeable one. As a result two main arguments were formulated. The first of them relates to the fact that philosophy is a theoretical form of formulating and solving worldview questions. The fact is that the worldview contains in its composition national painted elements; this «painting» carries over to philosophy, which is designed to express this worldview in theoretical form. The second argument is associated with belonging of a philosopher to the national community. The identity of the creator necessarily imprinted on his work, including the philosophical. The results of the study can be used to better understand the specifics of philosophy as a social and cultural phenomenon.

Key words: national outlook; national philosophy; the structure of worldview attitude; a world perception; understanding of the world; national image of the world; national picture of the world.

Рецензенти: *Лубський В. І.*, д-р філос. наук, професор;
Лозко Г. С., д-р. філос. наук, професор.